



IPARRAGIRRE ETA GERNIKAKO ARBOLA*

(Illun batzuk argitzen)

Madrillen izan el zan, 1853garren urtean.

Urte bi lenagotik an bizi da Iparragirre, Bilbotar batek, Españaiko gobernuaren ordezkari zan Mazarredo jaunak etxerako bideak zabaldu eta beretarren artera etorri zan ezkeru.

Ama Madrillen eukan ezkeru, ara jo eban lenengo. "Au al da eskolatik etxeratzeko ordua"? esan ei eutsan sartzekoan etxetik iges egin eutsan eskola-mutillari, orain jasa ederreko agertu dan gizon bizartsu elduari.

Laster egin da kantari gaztea oso ezaguna Madrilgo euskaldunen artean. Ezaguna, ain zuzen, orrexegaitik, estarri ederra daukalako eta kantaldi atsegingarriak emoten dakialako. Bere bertso eta soiñurik asko, gaiñera, berak asmauak eta euskerazkoak ditu.

Euskaldunik geienak Montera kaleko kafetxe batera joten ei eben. Araxe dau jokerea Bizkaiko musikarari gazte batek be: Altuna abizeneko Durangoko semeak. Iparragirre ta biak adiskide andi egin dira. Eta bein orra zer iragarten jaken kafelagunai: urrengo egunean, kanta barri bat entzungo dabela. Zer izango ete da?

Urrengo egunean iñozko entzulerik geien agertu da kafetxera. An dira Iparragirre eta Altuna, emoniko berbeari erantzuteko gertu. Iparragirre, oraingoan, euskaldun kantariaren betiko "laguna" itxita, gitarra barik; Altuna, pianoan laguntzaille. Kantua asi daneko, entzuleak menderatuta dagoz. Benetan gauza barria da gaur entzuten dabena. Biotz-biotzetaraiño sartzen jake. Bertsoz bertso Iparragirre aurrera doa bere lanean, eta dana amaitu dauanean, an ziran txaloak, an zan guztien sua eta zoramena! Bein eta barriri entzunazo deutse dana musikarari biai, entzutez ase eziñik, guztiak ikasi daben arte, guztiak batera abestuteko gauza izan diran arte.

Gau atan sortu zan Gernikako Arbola, andik aurrera urte askotan euskaldunen eresi nagusia, ereserki aberkoia, izango zana. Arrezkeru Iparragirreren izena eta Gernikako Arbolarena batera doaz kantariaren zorionerako eta zoritxarrerako.

Batetik Euskalerrri osoa Iparragirren atzetik doa; bestetik, Madrilgo agintariak kezka eta larri dagoz. Lengo ekatxen durundiak ez dira guztiz ixildu, eta bildur edo dira an goietan kantari bildurgarri onek ekatx barriren bat sortuko ete dauan. Baiña kezka eta bildurra eta da, ba, Madrilgoena? Ez ete da izango an beti dauken gatxa, Euskalerrriko arazoak, Euskalerrriaren arimena ulertu eziña? Iparragirreren bertsoetan ez dago gerrarako otsik ez deirik:

* Karmel 1978-3, 51-62.

Gerrarik nai ez degu,
pakea betiko
gure lege zuzenak
emen maitatzeko.
Begiratu gaitzazu,
zeruko Erregina,
gerrarik gabetanik
bizi al gagiña,
oraindaiño izan degu
guretako diña.

Ez: Iparragirrek ez ekarren burrukarako gogorik;: gerrarik naiko izan dala uste dau Euskaldunentzat. Gernikako Arbolaren bertsoak argi diño. Baiña euskerarik ulertu ete dabe iñoz Madril-aldean? Eta "poliki-poliki" zibillak bialdu dautsez kantarjad, Euskalerritik alde egin bear dauala agintzen. Eta orra barriro bera, bere errialdea itxi bearrean, erbesteko ogia jaten. Azken baten Ameriketarako bidea artuko dau. Orra Urretxuar ospetsuaren bigarren erbestealdia, lenengoa baiño luzeagoa Arjentinako lurretan. Zoritxarraren gororra! Aberriaren alderako maitasuna besteengan erein ebana, bera aberri barik atzerri latzean, beretarrenganik urrin! Guztiak aiztuta eukela! Askotan iltzat emona!

Igaz bete dira eun urte bigarren erbestealdi oni azkena emon eutsala. Errez igarri geinke aren poza, bere erriko mendi maiteak barriro ikustean:

Ara nun diran, mendi maiteak,

ara nun diran zelaiak:

baserri-etxe, txuri-txuriak,
iturri eta ibaiak!

O Euskalerrri, eder maitea,

ara emen zure semea,
bere lurrari mun egitera
beste gabe etorria.

Zuregatikan emango nuke

pozik bai nere bizia,
beti zuretzat il arteraiño
gorputz ta arima guzia!

Gure artean zan barriro, berak uste barik, bere lurrean azken arnasea emoteko etorrita. Laster izango da bera galdu genduaneko eungarren urtea be. Ori dalata, omenaldirik egiten asi jaso Iparragirreri, eta geiago be egingo jakoz oraindaiño.

Nire lerrook be orretarako datoz. Iparragirreren gomutagarri izan nai dabe eta aren omenaldirako lagungarri, Gernikako Arbolaren iguruan sortu diran eztabaida edo ezmez batzuk argitzen aleginguz; !a itaun batzuei erantzun argigarririk emoten deutsegun.

Gernikako arbola noztikoa dan

Eta ona itaun batzuk: Egia ete Madrillen sortua dala, eta 1853garren urtean ain zuzen? Egia, doiñu eta bertso, dana Iparragirrek asmaua dala? Doiñuak berak ez ete dau aldakuntzarik artu, edo, bestela esateko, Iparragirrek lenengoz entzunazoa eta orain geien batez entzuten doguna bat eta bera ete dira? Ona ainbeste itaun, erantzun eske.

Goazen lenengo itaunera: "Gernikako Arbola" 1853garrenean Madrillen sortua ete dogu?

Erantzun baiezkoa emon bearren gagoz. Egia esan, Euskalerrrian sortua izan balitz, askoz obe eritxiko geuntsan, pozikago artuko genduan; bai orixe. Baiña alan nai olan, Madrillen sortua izan arren, euskal-giroak emona da, euskal-biotz batek sortua. Ori da beiñena. Eta Madrillen bizi zan euskaldunen giroa bakarrik

ez; euskal-biotz guztien giroa jaso, zuzendu eta bide bateratu nai izan dau kantari bertsolariak bere bertsoetan. Eta Bizkaiko Batzarretxe nausiko aretxaren inguruan ain zuzen. Aretx au, arbola au, nor egin dau euskal-legeen, euskal-ariaren adierazgarri eta irudi? Urretxuko seme onek. Eta ez bakarrik Bizkaitarren-tzat, euskaldun guztientzat baiño. "Gernikako Arbola" kantuak euskaldun guztien gogo-biotzetan ain luzaro aurkitu dauan oiartzun eta abegi beroak asko esan gura dau.

Aspalditxotik, baiña askozaz geiago, karlisten gerratea euskaldunik geienen kaltetan galdu edo amitu zan eskero, euskal-legeak, euskaldunen betiko askatasuna eta berarizko nortasuna arriskuan dagoz. Dana galdu ez bada be, arerioen asmoak norantza doazen agirian dago:

"Arbola botatzea
dutela pentsatu
Euskalerra guztian
danok badakigu".

Arriskua euskaldun guztiena da, eta orrexegaitik, guztiena dalako, guztiak bat egin bear dabe, alkartu egin bear dabe euren eskubideak eta euren iraupena zaintzeko. Guztiak: Bizkaiak, Gipuzkoak, Arabak. Irurok dagoz Iparragirren bertsoetan izentaut; baiña laugarrena Naparroa, tartean da, ez da kanpo gelditzen:

"Etzera eroriko,
Arbola maitea,
baldin portatzen bada
Bizkaiko juntea:
Iaurok adujo degu
zurekin partea...".
Gipuzkoatik eskeintzarik adoretsuena dator:
"Erori etzaitzen
arrimatu neri,
zure sendogarria
emen naukazu ni".

Euskaldunen batasunerako deia zan Iparragirrek jaurti eta zabaldu ebana, eta ez gudarako irrintzirik, bakezko ekintzarakoa baiño. Bake itza askotan dator kantuan:

"Erregutu deiogun
Jaungoiko Jaunari
pakea emateko
orain eta beti.
Bai ta indarra ere
zerorren lurrari,
eta bendizioa
Euskalerrari".

Orixe bai, begoz euskaldunak gertu alkarturik jokatzeko etsaien aurka ("erri alkartua, iñoz ez zapaldua", esango geunke orain), euren foruen ezaugarri daben Arbola orri bizirik iraunazoteko. Bizirik eta zutunik:

"Nere seme maiteak,
ez naiz eroriko.
Beartzen banaiz ere,
egon beti pronto,
nigandikan etsaiak
itzularazteko".

Baiña ori gutzi ori bake-bidez, politikazko ekintzaz, Batzarraren eta euskalgizoneen egitez egitea nai daua eta eskatzen daua naiko argi dagoalakoan nago.

Gogamenok ez jakozan bururatu gure kantariari, European zear, gitarra zartxoa lagun arlote antzean ibilli zan urteetan, bere erritarren artea etorrita gero baiño.

Berak autortua da: "Orduan ez nekian nik foruak zer ziranik; gazte argitu batek erakutsi eustan zer zan Gernikako Arbola. Arexek sutu nindun, eta gau atan bertan atera neban gero erri osoak agotan darabillana". Gazte orrek Iparragirri esana euskaldun askoren gogobiotzetan zirakian zerbait zan, nonbait; baiña Iparragirrek bestek ez eban jakin euskaldunen barruko irakin orri olerki-jantzia ezarten. Eta orra "Gernikako Arbola" zortzikoa, arrezkero euskaldun guztien eresi nagusia, ortxe ustu eta mamitu zituelako kantaria euskaldun guztien kezka, larri, gogo eta amesak.

Irakurri dagigun zortziko ori osorik. Orain orixe egiten be ez dakigu. Lenengo bertsoa bota eta kito. Gitxien diñoan bertsoa, atan be. "Adoratzen zaitugu, arbola santua...; eman da zabal zazu munduan frutua". Itzok be txarto ulertu doguzala uste dot, mundu guztia Gernikako aretxaren babespean jarri gura daualakoan edo. Larregitxo ez ete litzake izango? Iparragirrek ez dau or besterik eskatzen arbola orren iraupena berak esan nai dauan guztiagaz batera. **Munduan** betegarri bat besterik ez da, nire ustez. Urrengo bertsoak ez dabe mundurik ezetako aitatzen, geure mundua besterik ez, Euskalerrria forupean bizi izan dan erria. Erri honek, erri lez, bere buruaren jabe dan erri lez ilteko arriskua dau. Ez dedilla olakorik jazo euskaldunen zabarkeriz, iñondik iñora be. Olakorik jazo ez dedin, begoz euskaldun guztiak, erri eta agintari, ondo alkarturik, gertu eta zur.

Olerkariak, bein berak, eta bein arbolaren izenean berba egiñez, ez darabil besterik gogotan. Orretarako jaurtiten deutse euskaldunei bere irrintzia:

"Ea, bada, jentea,
denbora orain degu,
erori gabetanik
iduki biagu".

Kantariaren oiuk gizon eldu batenak dira. Eta Iparragirrek, berak be aitortu deuskunez, ez eban eldutasun ori lortu, erbestetik etorrira, emen, erri-barrutik, gure politika-egoera larría ikusi eta ausnartu eban arte. Orintsurarte iñok ez dau ukatu "Gernikako Arbola" kantariaren eldutasunean, 1853-garrenean sortua danik. Zeaztasunik barik berba egin edo idatzi dauanen batek, kantariaren bizitzako jazoeren bat jantziago egitearren, iñoz aurkeztu deusku edo iduritaratu deusku bera, esaterako, Londresen, teatro baten, "Gernikako Arbola" abesten. idazlearen irudipen utsa.

Labaien jaunaren okerra

Labaien jauna, gure antzerkigintzan ain ezaguna eta idazle ugaria doguna da "Gernikako Arbolaren" sorrera aurreratu egin gura izan dauana. Orainsu asi da eretxi au zabaltzen, eta erea dauan guztietan egiten dau. Bere esanen eusgarri, Adema Zaldubi euskal-idazle eta olerkari bikaiñaren autorpen bat, edo esan ebalako bat dakar, Bernadou dalako beste idazle batek dakarrenetik artuta. Bernadou onen liburua, 1893garren urteko Azpeitiko euskal-jaien barri dakarrena da.

Baiña zer da jaun onek diñoskuna? Onen autorrak, onen esanak alderdi ustel bat baiño geiago dauko, eta bat be ez, Labaien jaunak esan-azo nai deusan aldekorik. Adema Zaldubik Larresoron entzun ei eutsan Iparragirrer "Gernikako Arbola" abesten. Noz? Larresoron abadegei zala, 1845-4 inguruan. Bernadou jaunak urte orretakotzat emon nai dau. Baiña erabatera Iparragirre Ameriketara bidean zanekoa dala diño. Beraz ezin izan diñoan urtekoa, amar-amabi urte geroagokoa baiño. Beraz, adema Zaldubi, abadegei barik, irakasle edo zanekoa izan bear.

Baiña eretxi onen ustelik ustelena zera da: ADEMA Zaldubik ez dauala "Gernikako Arbola" aitatu be egiten (ori Bernadou jaunak bere burutik asmau egiten dau), eta Zaldubieren itzetatik euretatik ateraten dala Iparragirrek Madrildik eta Euskalerritik zear ibilli ta gerokoa dala Larresoron emon eban kantaldia. irakurri daiguzan Zaldubiren berbak:

"Oraindiño gogoan daukat gizon aren irudia, iru pobrintzieta ospetsu egindako kantari aren irudia: txapela buruan, gitarrea eskuan, begiak su, arpegia bizarrez oparo jantzirik, gerrian gerriko gorria. Olantxe agertu da entzuleen aurrean, eta plaza-gizon asko ikusiaren antzera agurra egin ondoren, kantaldiari ekin deutso, gitarra-soiñua lagun, abots bete dardagarriaz. Kantarik ederrenak mendiz bes-taldean erriaren agotan zabal dabiltzanak ditu. Abotsa eder gozoa eta bertso-tarako goi-etorri ona; bertso batzuk kantatu ala bertatik bertara datorkioz. Entzuleak ez-titan eta txalo-oska entzuten dabe. Txaloak sutsuago jartzen dabe bera".

Zaldubik orduan entzundako kanturik bat bakarra aitatzten dau, olerkariaren errimiña eta erbestealdia gooratzen dituen:

"Gitarra zartxo bat dut
neretzat laguna;
horrela ibiltzen da
artist euskalduna:
egun batean pobre,
bertzietan jauna,
kantari pasatzen dut
nik beti eguna".

"Gernikako Arbola" kantuaeren aitamenik be ez. Nik uste, kantu ori ez eban Iparragirrek an kantau barik itxiko. Baiña Zaldubiren itzetatik ez da ezer ateraten. Andik ezer aterakotan, zera aterten da: Larresoroko kantaldi ori 1845-koa barik, urteak geroagoakoa, Bernadoy berak diñoanez gure kantaria ameriketara-bidean zanekoa izan zala, iru probintzietan zerar ospetsu eginda gerokoa.

Bernadou orren itzak eta Zaldubirenak ez dago aitatzetik lengo eretxiaren aurka, 1853garren urtearen aurka, Labaien jaunak egin deuskun lez.

Doiñuaren egille, Iparragirre ala Altuna?

Iparragirrer ez deutso iñok ukatu kantuaeren egille danik. Doiñuaren asmatzaille edo egille askok egin dabe J.J. Altuna, Montesa kalean lenengoz pianoz lagundu eutsan musikalaria. Doiñu ori biok baiño lenagokoa ez ete dan diñoanik be bada, doiñu orren otsean Durango ondoan, Garai errian antziña antziñatik Espata-dantza dantzatu dala-ta.

Altunaren alde, Iparragirre bizi zala be, idazle on eta zentzuzkorik izan da. Bat aitatzeta naiko izan begigu: J. Manterola, euskal-olerkizko lenengo bilduma edo sortaren egillea, eta "Euskalerrria" adizkari jakintsuaren sortzaillea. Manterolaren eretxiak, ainbesteko zeatzasunez emonak, asko makurtu zituan Altunaren aldera, Azkue andia, esaterako.

Manterola ez zan edozein. Iparragirre beraren adiskide, gaiñera. ameriketatik etorreran Euskalerrriari egindako agur ederra, Ara nun diran, Manterola oni eskiñi eutsan Iparragirrek.

Eta au arrigarriena; Iparragirrek ez dirudi Manterola guzurtau ebanik. Orregaitik edo, Manterolaren eretxiak jarraitzaille asko izan ditu, gaurko egunotararte, auzi onetan geien ekiana eta siñisgarriena zalakoan.

Alan be, Iparragirre ez zan ixillik gelditu. Gaur argitasun geitxoagoren jabe gara onetan be. Iparragirrek ez eutsan Manterolari erantzun, baiña bai aren eretxiaren jarraitzaille bati, Antonio Trueba jaunari. Trueba, "Gernikako Arbola", doiñu ta bertso, dana Iparragirrerena zalakoan egon zan luzaro; baiña Manterolaren eta beste batzuen argibideak irakurrita, altunaren aldera egiten asi zan, eta alan idazten. Batez be "El Noticiero Bilbaino" egunerokoa. Eretxi onetako artikulu bat irakurrita asi zan Iparragirre arduratan jarten. Mindurik eta asarre samar gaiñera. Adiskide bati adierazo eutsan bere barruki miña eta bere argitasunak kartaz bialdu. Adiskide onek Trueba jaunari eta onek "El Noticiero Bilbaíno" egun-kariaren irakurleai.

Iparragirreraren argitasunak ez ziran, antza, Euskalerrian asko zabaldu; gitxi izan eben euren barri. Donostiaraiño be ez ziran eldu, Manterolaganaiño be ez. Gaur eurak iraku rteko aukera barria dogu. "**La Gran Enciclopedia Vasca**" dalakoan argitaratu dira Historia de Vizcaya, Xgarren tomoan, 1878ko "EI Noticiero Bilbaíno"tik artuta.

Ona emen orain, laburturik, eztabaida au garbitu eta argitzeko Iparragirrek emondako argitasunak: "Gernikako Arbola", eresi eta be rtso, Iparragirrek dana berea ei dau. Altuna adiskideak ez ei eutsan besterik egin Santastebanek beste doiñu batzuetan egin eutsana baiño: Iparragirrek gitarraz jo eta abestutakoa pen aldatu, piano-laguntzaz ornidu eta noizik bein, bera musikarari ez zan ezkeru, musika-legez oker egoanen bat zuzendu.

Amaituko ete dira, onekin, estabaidak? Ez beingoan, nire ustez. Truebaren itzak edo artikulua bere aldiak gitxi irakurri bazan, gaur barriro argitarau daanean, geiago irakurriko ete da? Ez dau beintzat irakurri oraindik orain Bilbokoe-gunkari baten Altunaren alderako eretxieri gogor eutsi deutsanak.

Altuna, "Gernikako arbola"-ren zabaltzaille?

Iparragirren kantu au beingoan zabaldu zan Euskalerritik kanpora be, Parisaldeko idazle ospetsu batzuen bitartez, batez be. Arritzekoa da zelan jakin eben ain laster aren barri. Eta zelan zabaldu eben bere euskaldunen kantu nagusi lez, aberri ereserki lez.

Egia esan, mundua txikia da. Esukalerritik Paris ez dago ain urrin. Gero, atzeritar jakintsu asko ebillen gure gauzen jakingurez, asko barriz bertora etorrita be bai. Alan ta guzti be, nik neure eretxitxo bat agertu nai dot emen. Gure kantuak Parisen artu eban ospeak ez ete dautso Altuna musikaritari asko zor? Montesa kaleko jazoeratik urrengo urtean, musikarari au Parisera joan zan musika ikasten jarraitzeko.

"Gernikako Arbola" bere bide-zorroan eroan eban, aurki. Eta ez ete eban berak ezaguerazo Parisko musikarari eta Euskalerriko barri jakingurako guztien artean berak ain maite ei eban kantua eta eurai euskaldunen ereserkitzat erakutsi? Ez da siñistu eziña. Nik ez neuke ezetzik esango.

Doiñuak aldakuntzarik izan ete dau?

Ona azkenengo itauna. Orain eun u rte. Ameriketatik etorri barritan, kantu au entzutean, Iparragirrek esan ei eban, naiko asarre: "ondatu egin deustazue. Len ez eukan lau aldizko re, mi re ori, zaitugu, santua, zabalzazu, frutua, laurak bardin; olan barik, re, sol, do si do, re mi, re zan bi aldiz. Lau biderrezko re mi, re ori aspergarri egiten da. Mesedez, ez egizue olan abestu".

Iparragirreraren asarre eta argitasun oni be ez jako jaramon andirik egin. Nik, beintzat, bei entzun izan dot **re, mi re** aspergarri ori. Eta bein, orain zo rtzi bat urte, aspergarritasun ori eta Urretxuarraren asarrea aitatu nituanean, laster artu neban Lope Mendizabal zanaren erantzuna a rtikulu baten, nik esanari ezetza emonez. Ez ei dauko re, mi re orrek aspergarri; musika-legez ondo ei dago. Ixaak jaun agurgarria ez edo zan konturatzen, ni aurka barik, Iparragirreraren aurka agertzen zala. Eretxiak eretxi, ni onetan kantuaren egilleagaz nago.

Emen Iparragirreri arrazoi osoa emon bear dautsagula uste dot. "Gernikako Arbola"ren kopiarik zarrenak ez dauke lau biderrezko doiñu bardin ori. Nik neure artikuluan Urretxuarraren alde idazle bat bakarrik aitatzen neban, Adema Zaldu-biren "Euskaldun Pelegrina" liburua, 1877-koa, Iparragirre Ameriketatik etorri zan urte berekoa. Adema Zaldubik Bizkaiko zortziko bat dala diño, eta Iparragirrek esan eban lez dakar doiñu, aita Santuari eskiñitako be rtsoak ari ezarrita.

Baiña Adema ez dago bakarrik. Bidasoaz andik askotan etorri da kanta-libururuetan doiñu bera. Batez be, Donapaleun organu-jotzaille bizi izan zan musikolari aleman baten, Florentin Vogel eritxonaren kanta-liburuetan.

Eta ez Bidasoaz andik bakarrik. Geure artean be kopiari zarrenak bardin dakarre. Zarrena, orraitio, Gernikan bertan daukagu. Ni neu ez nintzan konturatu, auzi au neure artikuluan atera ta geroagorarte. Urrengoz Gernikako Batzar-etxean izan nitzanean, begiak bestetan baiño zorrotzago erabilli nituen. Eta zer ikusten dot? An erakusten dan kopiak Iparragirreri arrazoi osoa emoten deutsal. Orain ori edozeiñek irakurri daike Arana Martija jaunaren **Musica Vasca** liburu ederrean. Eta nozkoa da kopia ori? Batzarretzeko arduradunak diñoanez, 186 ingurukoa, ezagutzen danik zarrena.

Baiña bada besterik. Batzarretzeko kopia zar ori, eskuz egiña, oraintsu an jarria ei da, an Iparragirreren gitaratxo zarraren ondoan; len beste bat erakuste zan, orain barruan gordeta daukena, Arin musikaliaren piano-laguntzarekin. Eta au be **re, mi, re**, aspergarri ori barik dago, Iparragirrek esan eban lez, bardin. Gure egunotan, Bilbon, sotatarren etxeak barriztetako ipiñi dituezan aldamiotan doiñu berbera ikusi al izan dogu.

Orraitio, doiñu okerrak arrera ohea izan dauanik ezin ukatu. Noztik eta nor sortua ete da oker ori? Santesteban ez ete zan izan lenengo zabaltzaillea? Berau dala uste dot, beintzat, oker ori sartuta daukan musikalaririk zarrena. Lenengotan, bear bada, ez zen inprenta utsa besterik; baiña gero eun urteko bizi luzea izan dau, luzeegia benetan.

Ez ete gara barriro lengo doiñu zar jatorrera biurtuko? Ez ete dautsagu Iparragirreri atsegin ori emongo? Orretarako unerik aukerakoena litzake gaiñean dogun eu urtea, kantuarren sortzaillea il zanekoa.

Lan au amaitzeko, bertso batzuk ekarri nai dodaz erdira. Ez dakit norenak diran. Tolosan, Laborderenlitografian, argitaratutako irudi baten azpian datoz. Iru-dia, Gernikako Arbolarena da, bere adar orritsuen artetik, gorantza eta zearretara gurutzearen irudiak urtetan dauala. Garri-inguruan otso bi. Aretxari begira, albo baten gizon bat burutsik, bestean emakume bat bere semearekin, onek txapel gorria eskuetan dauala.

Eta danaren azpian, euskaldunen aspaldiko atsekabe eta itxaropenak aidera-zoten, onako bertsook:

Genikako Arbola, zeruan sortua!
Jaunak egin ziñuzan Euskalerrirako.
Orain tristerik zaude, Arbola, gaixua,
laño beltz ilgarriak jo zaitubelako.
Baiña laster zeruan egun doatsua
agertuko da gure zorionerako.
Ta orduan Euskaldunak, Arbola santua,
pozik biziko dira zurekin betiko!

Lino Akesolo

